

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Kastelic

Pomembne vojaško zgodovinske ženske osebnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Petra Kastelic

Mentorica: doc. dr. Maja Garb

Somentorica: asist. dr. Jelena Juvan

Pomembne vojaško zgodovinske ženske osebnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

ZAHVALA

somentorici, asist. dr. Jeleni Juvan

za strokovne nasvete in usmeritve pri izdelavi diplomskega dela.

MOJEMU MIHI

za vso podporo in spodbudne besede, ki sem jih kdaj še kako potrebovala.

Hvala, ker verjameš vame.

MAMI IN OČETU,

ker sta mi omogočila študij.

TER VSEM OSTALIM PRIJATELJEM,

ki ste mi na kakršen koli način pomagali priti do zastavljenega cilja.

Pomembne vojaško zgodovinske ženske osebnosti

Zgodovinsko gledano so bile oborožene sile vedno skoraj izključno moška institucija, vendar so se ženske vsaj posredno in spontano skozi celotno človeško zgodovino vključevale v oborožene sile in vojskovanje. Ženske so v zgodovini delovale predvsem na področju sanitete, na upravno tehničnem področju in v administrativni dejavnosti. Za prelomnico vključevanja žensk v oborožene sile pa lahko vsekakor štejejo 2. svetovno vojno, v kateri je prvič prišlo do splošnega in množičnega vključevanja žensk v oborožene sile, kjer so se ženske borile tudi z orožjem. Na podobo žensk v oboroženih silah so vplivale nekatere pomembne posameznice, ki so delovale v različnih zgodovinskih obdobjih. Tako lahko med pomembne znane ženske osebnosti v zgodovini štejejo Ivano Orleansko, ki postane vodja uporniške vojske proti Angležem in tudi sama aktivno sodeluje v boju za osvoboditev Orleansa. Marija Terezija je zgodovino zaznamovala s svojimi reformami na vojaškem področju. Kot izredno dobra vohunka, ki je prekašala marsikaterega moškega, se je izkazala Marie- Gertrude Zelle ali bolje znana kot Mata Hari. V začetku devetnajstega stoletja pa je na področju vojaškega zdravstva in sanitete blestela britanska bolničarka Florence Nightingale.

Ključne besede: Oborožene sile, reforme, ženske v vojski, zgodovina.

Important military historical women figures

Historically, armed forces were always an exclusive male institution, however women have been throughout the history at least indirectly and spontaneously involved in the military and warfare. The role of women in the military was primarily in the field of medical care, administrative and technical matters and in administrative activities. As a turning point in integration of women into the armed forces a World War II can be identified, which marked first general and massive participation of women in arms. The image of women in the armed forces was strongly influenced by several individuals from different historical periods. Joan of Arc who became leader of the rebel French armies against the Englishmen, and was actively involved in the struggle for the liberation of the Orleans is undoubtedly one those historical individuals. Maria Theresa has left a significant mark in the history with her reforms in the military field. As an excellent spy, superior to her male colleagues Gertrude- Marie Zelle or better known as Mata Hari has proved herself. In the beginning of the nineteen century British nurse Florence Nightingale has made a breakthrough in the area of warfare medical care.

Keywords: armed forces, reforms, women in the military, history.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	6
2 METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR.....	7
2.1 Opredelitev predmeta preučevanja	7
2.2 Opredelitev ciljev preučevanja.....	7
2.3 Raziskovalno vprašanje	8
2.4 Metodološki pristop.....	8
3 Zgodovina sodelovanja žensk v oboroženih silah.....	9
4 Pomembne vojaško-zgodovinske ženske osebnosti	12
4.1 Ivana Orleanska	12
4.1.1 Usmrnitev Ivane Orleanske.....	14
4.2 Marija Terezija.....	15
4.2.1 Davčne in upravne reforme	16
4.2.2 Vojaške reforme	17
4.2.3 Sodne reforme.....	Error! Bookmark not defined.
4.3 Florence Nightingale	19
4.4 Marie- Gertrude Zelle – Mata Hari.....	23
5 SKLEP.....	28
6 LITERATURA	31

1 UVOD

Zgodovinsko gledano so bile oborožene sile vedno skoraj izključno moška institucija, vendar so se ženske vsaj posredno in spontano skozi celotno človeško zgodovino vključevale v vojske in vojskovanje. Čeprav se je sodelovanje žensk v vojaških dejavnostih spreminjalo v odvisnosti od časa in družbenega prostora, lahko opazimo splošno zakonitost, da ženske v preteklosti niso imele popolnega vojaškega statusa. Njihova vključenost v vojaško službo je bila pogosto samo začasna in je bila neposredno odvisna vsaj od dveh dejavnikov, in sicer od: medsebojnega vpliva kulturnih in družbenih dejavnikov, ki določajo njihov položaj v družbi, in od povečanih nacionalnih potreb, predvsem v obdobju kriznih razmer (Kotnik 1995, 69). Znani so predvsem primeri ženskega neposrednega aktivnega vključevanja v boje že pred samo francosko revolucijo (Hietanen 1987, 35–36). Postopno aktivno vključevanje žensk v oborožene sile se je začelo v krimski vojni (1853–1856), kjer je bila aktivna britanska bolničarka Florence Nightingale.

Ženske so v zgodovini delovale predvsem na področju sanitete, upravno tehničnem področju in v administrativni dejavnosti, kjer so skrbele za sezname vojakov. Za prelomnico vključevanja žensk v oborožene sile pa lahko vsekakor štejemo 2. svetovno vojno, v kateri je prvič prišlo do splošnega in množičnega vključevanja žensk v oborožene sile, kjer so se ženske borile tudi z orožjem.

V svoji diplomski nalogi bom analizirala pomembne ženske v zgodovini, ki so s svojimi idejami, zamislimi in dejanji ustvarile mnoge za današnji čas pomembne dosežke in s tem tudi vplivale na splošno podobo žensk v oboroženih silah. Ženske, na katere se bom osredotočila, so bile pomembne na različnih področjih, vse pa so preko svojega dela povezane z vojaškim poklicem. V uvodnem delu bom analizirala vključevanje žensk v oborožene sile skozi zgodovino. Zgodovinski pregled bom začela od predhomerske dobe (2000–800 p.n.š.) pa vse do konca druge svetovne vojne (približno do leta 1950).

V osrednjem delu diplomske naloge bom analizirala štiri pomembne ženske osebnosti v zgodovini, ki so s svojim delom močno zaznamovale vojaško in varnostno področje. Kot prvo bom predstavila Ivano Orleansko, ki je kot mlado kmečko dekle prijela za orožje in se pognala v boj za osvoboditev Orleansa, takrat najpomembnejšega francoskega mesta. Ivana Orleanska velja za prvo znano žensko osebo v zgodovini, ki se je aktivno bojevala v boju

zoper sovražne enote. Njena izurjenost v vojskovanju je pokazala na to, da se lahko tudi ženska ne glede na svoje fizične lastnosti enakopravno kosa z moškimi.

Kot naslednjo bom predstavila Marijo Terezijo, naslednico Karla VI, ki je s svojimi reformami korenito spremenila vojaški ustroj držav tedanje Habsburške monarhije. Marsikatera reforma, ki je bila sprejeta v tistem času, velja še danes. Tretja znana ženska osebnost spada v čas začetka devetnajstega stoletja. Gre za britansko bolničarko Florence Nightingale, ki je s svojo vztrajnostjo, zavzetostjo in sočutjem do vojakov na bojišču začela ustanavljati prve vojaške bolnišnice. S svojimi dosežki na sanitetnem področju je postala simbol Rdečega Križa in simbol ženskega poguma. Kot zadnjo pa bom predstavila vojaško vohunko Marie- Gertrude Zelle, pod psevdonimom znano kot Mata Hari. Veljala je za eno najboljših vojaških vohunk, ki je pod šifro H21 aktivno sodelovala z nemškimi silami v času prve svetovne vojne.

Diplomsko delo bom zaključila s sklepnimi mislimi, kjer bom povzela temeljne ugotovitve in pri tem skušala odgovoriti na raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila na samem začetku diplomskega dela.

2 Metodološko hipotetični okvir

2.1 Opredelitev predmeta preučevanja

V diplomskem delu se ukvarjam z analizo vlog in dosežkov izbranih pomembnih ženskih vojaških zgodovinskih osebnosti, pri tem pa uvodoma naredim tudi zgodovinski pregled vključevanja žensk v oborožene sile. Za analizo so bile izbrane štiri vojaško zgodovinske ženske osebnosti (Ivana Orleanska, Marija Terezija, Marie - Gertrude Zelle in Florence Nightingale), za katere menim, da so s svojim delom in neverjetnimi dosežki pustile pečat v zgodovini človeškega in (ženskega) vojskovanja.

2.2. Opredelitev ciljev proučevanja

Ključni cilj diplomskega dela je z analizo različnih zgodovinskih virov proučiti vključevanje žensk v oborožene sile in analizirati štiri pomembne vojaško zgodovinske ženske osebnosti ter njihove dosežke na področju varnosti in vojskovanja.

2.3 Raziskovalno vprašanje

V diplomskem delu bom poskušala odgovoriti na naslednje raziskovalno vprašanje:

→ Ali so izbrane ženske vojaške zgodovinske osebnosti pomembno prispevale k zgodovini vojskovanja zaradi uspehov izključno na vojaškem področju, ali pa so opravljale predvsem druge naloge, ki so posredno povezane z vojskovanjem in oboroženimi silami?

2.4 Metodološki pristop

Cilj in predmet preučevanja zajemata dokaj široko področje preučevanja, zato je bilo potrebno uporabiti interdisciplinarni pristop in različne raziskovalne metode. Da bi dobila odgovor na to, kako in v kolikšni meri so se ženske v preteklosti vključevale v oborožene sile, na katerih področjih so delovale in katere so bile tiste ženske osebnosti, ki so pustile pečat pri delovanju oboroženih sil, sem se poleg osnovnih obramboslovnih znanj, ki sem jih pridobila v času samega študija, oprla še na različna zgodovinske, feministične in psihološke študije.

Uporabila sem naslednje teoretične raziskovalne metode:

- *Deskriptivno metodo* sem uporabila pri razlagi nejasnih pojmov, ki so se pojavljali v diplomskem delu;
- *Metodo analize ustreznih pisnih virov* kot osnovno metodo pri oblikovanju zgradbe diplomskega dela, s katero sem analizirala strokovne knjige, revije, zbornike in članke;
- *Zgodovine – Zgodovinsko primerjalno metodo* sem uporabila predvsem pri raziskovanju zgodovine vključevanja žensk v oborožene sile;
- *Analiza internetnih virov.*

3 Zgodovina sodelovanja žensk v oboroženih silah

Najstarejši podatki o ženskih bojevnih izhajajo iz predhomerske dobe. Po Herodotu so v boj svoje može spremljale tudi sarmatske žene. Po pričevanjih sodobnikov Aleksandra III. Makedonskega naj bi se podobno dogajalo tudi na njegovih pohodih v Indijo. Žene so nadomeščale svoje može, ki so padli v boju. Indijski vladar Čandragupta pa naj bi imel telesno stražo, sestavljeno iz žensk (Vojna enciklopedija 1970, 169). Tudi vsi kasnejši zapisi o bojnih narodov Azije, Afrike in Južne Amerike omenjajo bojevnice, kar naj bi bil specifičen pojav v poznem matriarhatu (Vojna enciklopedija 1975b, 743). Takšne bojevnice naj bi bile tudi Amazonke (Ferk 2002, 19).

Amazonke so bile v grški mitologiji ljudstvo žensk bojevnice. Živele naj bi v Kapadokiji in bile potomke boga Aresa in nimfe Harmonije. Vodila jih je kraljica. Bojevnice naj bi imele spolni odnos samo enkrat na leto, moški so imeli samo nalogo zaplojevanja potomcev. Desno dojko so si odrezale ali izžgale, da jih ne bi ovirala pri streljanju z lokom. Proti njim so se bojevali Heraklej, Ahil in Tezej (Ferk 2002, 21).

Prvi zanesljivejši podatki o sodelovanju žensk v oboroženih silah segajo v obdobje srednjega veka. V husitskih vojnah, ki so potekale med leti 1419–1936, je vloga žensk predvsem v spremljanju vstajnikov in aktivno sodelovanje v obrambi taborov. V Franciji pa v tedanjem času znamenita Ivana Orleanska postane vodja uporniške vojske proti Angležem (Ferk 2002, 19).

Za vojske v 15. stoletju je bilo značilno, da je med 5000 osebami na pohodu bilo 3000 vojakov, ostalo so bili spremljevalci (Hietanen 1987, 100). Tudi v obdobju svobodnih najemnikov žene spremljajo svoje može in jih strežejo ter negujejo. Med Francosko revolucijo ženske tudi neposredno sodelujejo v napadih (ulični boji in barikade na ulicah Pariza), nekaj se jih vključi tudi v napoleonsko vojsko in sodeluje v revolucionarnih vojnah. Šele kasneje v vojni Špancev proti Napoleonu se ženske množično tudi z uporabo oborožene sile vključujejo v enote gverile in se pozitivno izkažejo pri obrambi Zaragose (Vojna enciklopedija 1975b, 744; Adanič in Tatalović 1993, 65). Zanimivo je, da je vojska ZDA pod Georgom Washingtonom imela v stalnem spremstvu tudi 6 prostitutk na sto vojakov, ki so skrbele predvsem za zabavo in sproščanje vojakov po težjih bojih (Hietanen 1987, 100). Vloga prostitutk tako ni bila zgolj nudenje spolnih uslug vojakom, ampak tudi kot psihološka pomoč, h kateri so se vojaki zatekali na pogovore.

V obdobju krimskih vojn, ki so divjale med leti 1853–1856, je postala aktivna skupina angleških medicinskih sester, ki jih je vodila Florence Nightingale. Opazne rezultate so dosegale pri zdravljenju ranjencev in organiziranju previjališč in ambulant (Ferk 2005, 20). Od tistega časa naprej se ženske organizirajo predvsem na zdravstvenem področju. V ospredje prihaja njihovo prizadevanje pri vzpostavitvi in delovanju sanitetnih ustanov. Svoje delo so opravljale kot višje usposobljene zdravstvene delavke (zdravnice, kirurginje ...), bodisi kot medicinske sestre z osnovnim znanjem ali kot prostovoljke v okviru organizacije Rdečega križa (Vojna enciklopedija 1975b, 744).

V ZDA se leta 1901 in 1902 organizirajo korpusi medicinskih sester kopenske vojske in vojaške mornarice, v Veliki Britaniji pa leto kasneje. Leta 1909 se v Veliki Britaniji organizira tudi posebna prostovoljna sanitetno-transportna služba, v kateri se ženske učijo za voznice sanitetnih avtomobilov in drugih prevoznih sredstev. V prvi svetovni vojni veliko žensk angažirajo ne samo v sanitetnih ustanovah, ampak tudi na prostovoljni osnovi v službi vez, administracije (tajnice, strojepiske), transportnih enotah, pred koncem vojne pa tudi v vojnem letalstvu. V Veliki Britaniji se v ta namen formirajo Ženski pomožni korpusi kopenske vojske (1915), ženski pomožni korpusi vojne mornarice (1917) in Ženske pomožne enote vojnega letalstva (1918), ki je imela nalogo zračnega nadzora, javljanja in usmerjanja, fotografsko izvidništvo in podobno. Tudi v ZDA so v vojnem času veliko delovnih mest, ki so jih prej zasedali moški, prevzele ženske (Vojna enciklopedija 1975b, 744–745).

V oboroženih silah so ženske delovale v treh kategorijah: 1. kot civilist (plačano ali prostovoljno), 2. v ženskih vojaških enotah, 3. kot medicinske sestre (Hietanen 1987, 100). Vse to je nakazovalo na to, da so bile ženske potrebne tam, kjer je zaradi velikega števila mobiliziranih moških primanjkovalo osnovnega osebja.

Prvič so bile ženske v velikem številu vključene v vojaške (gverilske) enote v 19. stoletju, in to med špansko vojno proti Napoleonu. Tudi v času Pariške komune se je na tisoče žensk odzvalo pozivu unije žensk in se aktivno vključilo v vrste nacionalne garde pri obrambi Pariza (Vojna enciklopedija 1975b, 745). Okoliščine so kasneje, v obdobju do konca 19. stoletja, preprečevale večje vključevanje žensk v oborožene sile, so bile:

- organizacija in mehanizacija vojn še nista dosegli stopnje, ko bi bile zahtevale po vojakih prevelike, da bi jih države lahko pokrile samo z moškimi,

- ženske so bile usposobljene za opravljanje majhnega števila dejavnosti, ki so bile uporabne za oborožene sile,

- Majhnemu številu žensk se je zunaj njihovih domov zdelo primerno opravljati celo tako tradicionalna opravila, kakor sta kuhanje in zdravniška nega. Šele industrijska revolucija je s svojim razvojem vse bolj odpravljala omejene zadržke (Thomas v Kotnik 1995, 69).

Šele v 1. svetovni vojni so zaradi vse večjih potreb po novih vojaki, ki so bile predvsem posledica velikih izgub in želje po doseganju kvantitativne premoči na bojiščih v vseh v vojno zapletenih državah, ponovno morali v oborožene sile vključevati tudi ženske, predvsem v sanitetne in zaledne službe. Velika Britanija je tako v oborožene sile vključila kar 105.000 žensk, ki so opravljale pomožne naloge (saniteta, administracija, transport) in niso imele popolnega vojaškega statusa. Nasprotno pa so imele ženske v ZDA, ki so bile vključene v oborožene sile, status vojaka. Po prvi svetovni vojni je prišlo do trenda postopnega povečanja vključevanja žensk v oborožene sile predvsem v posebnih službah (Adanić in Tatalović 1993, 65).

Tudi v 2. svetovni vojni so vojskujoče se države zaradi velikih človeških in materialno-tehničnih izgub izvajale podaljšano in permanentno mobilizacijo, v kateri so še bolj kakor v 1. svetovni vojni uporabljali tudi ženske, še posebej za nekatere tehnične in pomožne dolžnosti (sanitetna služba, služba zvez, prometna služba ...). Posebej bi kazalo opozoriti na Sovjetsko zvezo in vse države z razvitim partizanskim gibanjem, v katerih je prišlo do vključevanja žensk tudi na bojnih dolžnostih. V partizanskih enotah so ženske s puško v roki ob svojih kolegih sodelovale tudi v najhujših spopadih in na frontah.

Za prelomnico vključevanja žensk v oborožene sile vsekakor štejem 2. svetovno vojno, saj so bile v njej ženske tako po obsegu kakor po nalogah vključene zares številno. V bistvu v 2. svetovni vojni prvič v zgodovini pride do splošnega in množičnega vključevanja žensk v oborožene sile (Vojna enciklopedija 1975b, 744–746).

Ne glede na to, kako so bile ženske po potrebi (po navadi v vojnih razmerah) vključene v oborožene sile in kakšne naloge so pri tem opravljale, so praviloma po prenehanju te potrebe oziroma po koncu vojne ženske takoj demobilizirali. Vseeno pa je bil kljub demobilizaciji še vedno viden trend vključevanja žensk v oborožene sile, predvsem v sanitetne ustanove (s

statusom civilista). V oborožene sile so se vključevale strokovnjakinje s področja medicine, kemije, inženirstva ter laboratorijske tehnice (Vojna enciklopedija 1975b, 744–746).

4 Pomembne vojaško zgodovinske ženske osebnosti

4.1 Ivana Orleanska

Ivana Orleanska (francosko Jeanne d'Arc ali tudi Jeanne la Pucelle), znana tudi kot Devica Orleanska, francoska narodna junakinja in svetnica rimokatoliške cerkve, se je domnevno rodila 6. januarja leta 1412. Že v času svojega življenja je burila domišljijo ljudi. "Veljala je za veliko bojevito svetnico vojne in čudakinjo med ekscentričnimi osebami srednjega veka" (Cummins 2009, 34).

V tistem času je v Franciji divjala stoletna vojna z Anglijo. Ivana je odraščala v kmečki družini v Lothringenu. Živela je pobožno in domoljubno ter marljivo skrbela za gospodinjstvo ter varovala družino. S trinajstimi leti je slišala glas Svetega Mihaela, ki ji je razložil, da mora pomagati Karlu VII. priti na prestol. Naslednja štiri leta so jo glasovi še večkrat nagovorili, ona pa ni nikomur nikoli povedala zanje. Slišala je tudi druge glasove in leta 1429 odpotovala v Vaucouleurs. Vojvoda Lothrinški jo je bil pripravljen peljati h kralju v Chinon. Pogumno je poročala dvoru in duhovnikom o nalogi, ki ji jo je narekoval "nebeški glas", kako končati obleganje Orleansa. Orleans je bil tedaj eno najpomembnejših mest v Franciji. Oblegali so ga angleški vojščaki in ga obstreljevali. Ljudje v mestu so prosili za vojsko, da bi se borila zanje, a nobena ni hotela sodelovati. Ivani so glasovi povedali, da je izbrana od Boga, da reši Orleans in nato odpelje francoskega kralja v Rheims, kjer bo okronan (Poole 1998, 53–54).

Da bi premagala Angleže, je Ivana potrebovala vojsko. Brez vednosti domačih je odšla do samega poveljnika angleških čet. Po neumornem prepričevanju je od njega prejela konja in štiri stražarje. Da bi varneje potovali proti Orleansu, se je ostrigla in se oblekla kot moški. Oboroženo so jo s spremstvom poslali v oblegano mesto. Orleans je bil bliskovito zavzet in vsi so slavili Ivanin pogum in neustrašnost. Ko je kralj slišal, da prihaja, si je snel krono in se oblekel enako kot njegovi dvorni svetovalci. To je storil zato, da bi jo preizkusil – če je v resnici imela nadnaravno moč in bi ga prepoznala. Ivana je kralja takoj prepoznala in mu povedala za glasove in svoje naloge (Kröning 1986, 32).

Ker je časa primanjkovalo, se je morala naučiti vseh vojaških spretnosti, kot je bilo galopiranje na vojnem konju in uporaba sulice. 29. aprila 1429 je Ivana s svojo vojsko, potrebnim živežem za ljudi in ostalo pomočjo vkorakala v Orleans. Ljudje so jo bučno sprejeli na ulicah. Za opazovalno točko bojišča si je izbrala most nad mestom, kjer je imela razgled na množico angleških vojakov, ki so taborili na drugem koncu reke. Angleže je pozvala k predaji, vendar neuspešno. Naslednji dan zjutraj je začela Ivana zbirati močnejšo in številčnejšo vojsko, ki bi ji pomagala pri osvoboditvi Orleansa. Na pomoč pri iskanju mladih za boj sposobnih moških ji je priskočil tamkajšnji duhovnik (Kröning 1981, 52–60).

8. maja 1429 Ivana odjezdi iz Orleansa z vsemi vojaki, možmi in dečki, ki so bili dovolj močni, da so držali meč ali vrgli kamen. Angleška vojska je bila namreč ogromna. Poveljeval ji je William Glasdale, ki je tedaj veljal za nepremagljivega poveljnika angleških čet. Med samo bitko je Ivano zadela puščica. Nič je ni moglo ustaviti. Snela si je oklep, si oskrbela rano in znova poprijela za orožje. Bitka je trajala vse do sončnega zahoda. Poveljnik Orleansa je odločil, da so njegovi možje preveč utrujeni in da ne morejo nadaljevati. Hotel je, da bi trobente zaukazale vrnitev domov. Ivana pa je vztrajala in ga prosila, naj še malo počaka. Sama je odjahala v opustošeni vinograd. Ko je odmolila, je odjezdila nazaj, pograbila prapor in skočila na varovalni zid ob jarku. Angleži so se od strahu začeli gnesti nazaj proti reki in domov. V preplahu in splošni gneči je umrla kar polovica angleških vojakov. Poveljnik Glasdale je padel v reko in utonil. Orleans je bil osvobojen (Pernoud 1999, 234).

Obleganje Orleansa je bilo končano. Zdaj je morala Ivana odpeljati kralja nazaj v Rheims na kronanje. Tisti del dežele je bil še v rokah Angležev. Odjahala je naprej, da bi si pripravila pot. Vse orožje, ki ga je nosila, je bila majhna sekirica, ki jo je nosila pripeto na pasu. Spremljala jo je mogočna vojska poveljnikov in vojakov – zdaj se je vsakdo želel bojevati ob njej. Po novih zmagah so Karla VII. čez dva meseca okronali v Reimsu. Rodil se je mit o nepremagljivi devici (Poole 1998, 67).

Zdaj ko je Ivana opravila svoje naloge, naj bi se vrnila domov na deželo. Prav v tistem času pa je prispela novica o obleganju mesta Compiègne. Ivana ni mogla odreči pomoči in zato je ponoči v mesto mimo sovražnikovega tabora pripeljala majhno vojsko. Ko se je zdanilo, so odjahali v boj. Nevoščljivost politikov je pripeljala do tega, da so začeli razmišljati, kako se znebiti dekleta. Za to so poskrbeli Burgundci, ki so jo maja 1430 v Campiègneju ujeli. Kralj

ni storil ničesar za njeno osvoboditev. Po dolgotrajnih pogajanjih so Ivano za ogromno odkupnino le izročili nazaj Angležem (DeVries 1999, 79–83).

4.1.1 Usmrčitev Ivane Orleanske

Januarja 1431 se je proti njej začel sodni proces v Rouenu. Niso je obtoževali le političnih zločinov, temveč tudi dejanj proti Bogu in kanonskem pravu. Ivana je še vedno verjela v svoje poslanstvo, čeprav ni smela govoriti o božjem razodetju in je svoje poslanstvo pred sodiščem pojasnila tudi 60 prefinjenim duhovnikom in učenjakom. 30. maja 1431 se je deset tisoč ljudi zbralo na glavnem trgu v Rouenu, kjer je potekalo sojenje Ivani Orleanski. V središču trga so stali štirje veliki odri. Na enem so sedeli sodniki, ki so ji sodili, na drugem njena straža, na tretjem Ivana sama, na zadnjem pa je bila dvignjena grmada, da je bila vidna vsej množici. Po opravljenih obsodbah in molitvah so jo priklenili na steber z rokami visoko nad glavo, množica pa je molče gledala, ko so grmado zajeli plameni (Cummins 2009, 234).

Mit o Devici Orleanski še danes živi med ljudmi. Pojavile so se celo prevarantke, ki so hodile kot ponovno vstala Ivana po deželi. Leta 1449 je Karel spet zavzel Rouen in na obnovljenem procesu, ki ga je odobril tudi papež Kalikst III., so duhovniki iz vse Evrope ugotovili njeno nedolžnost (Lampret 2006, 23).

Ivana je imela že na samem začetku velike vojaške uspehe. V obdobju, ko se je začela vojskovati, se je bila preoblekla v vojaški oklep in moška oblačila, kar je bilo za običaje tistega časa zelo nenavadno. Po njenem prepričanju pa je bila v moški preobleki bliže vojakom in tako so jo bolj spoštovali in ubogali. Ivana je najbolj znana ravno po svoji bitki za Orleans. Orleans je mesto ob reki Loari in je bilo za francosko stran strateškega pomena. V primeru, da bi pripadal Angležem, bi ti dobili prosto pot do osrčja francoskega ozemlja. (Lampret 2006, 33).

4.2. Marija Terezija

Marija Terezija se je rodila 13. maja 1717 na Dunaju. Pri 23. letih je nasledila svojega očeta Karla VI.. Habsburška monarhija je takrat obsegala ozemlje Avstrije, Ogrske, Češke kraljevine, velik del Italije in španski del Nizozemske. Kot ženska naslednica ni imela pravice do nošenja krone svetega rimskega cesarstva. Toda njen oče je poskrbel, da so drugi evropski vladarji spoštovali njeno pravico do dedovanja celotnega habsburškega ozemlja. Takoj po smrti svojega očeta se je začela spopadati z dolgovi, ki so se nabrali med vladanjem njenega očeta Karla VI. V češko in avstrijsko upravo, posodobila vojsko in vpeljala nov davčni sistem. Uspešno je krotila plemstvo, da ni ogrožalo monarhije. Poleg tega je z vrsto zakonov, ki jih je izdajala v poznejših letih svoje vladavine, močno oslabila njegov pritisk na kmete. Reforme je vedno izvajala v duhu prosvetljenega absolutizma, hkrati pa je uvajala absolutizem in centralizacijo državne uprave. Zavzemala se je za germanizacijo in prisilno pokatoličevanje. Marija Terezija je po Frančevi smrti leta 1765 vladala s prvorojenim sinom Jožefom II., ki je po njeni smrti leta 1780 vladal še naprej (Baier 2005, 214–216).

Marija Terezija se je pri sprejemanju in vzpostavitvi reform opirala na grofa Fridericha Wilhelma iz Haugwitza, sina generala, ki je bil v službi saškega kralja. Ta štiridesetletni protestant se je spreobrnil v katoličana in je zapustil Šlezijo, da ne bi imel nobenega opravka z novo prusko upravo, ter se zatekel k prijatelju na Dunaj. Bil je težaven človek, neprijetnega videza, a izredno delaven. Haugwitz je dokazal vladarici, da je z jasnim praktičnim čutom opazoval in preučeval delovanje močnega in učinkovitega organizacijskega ustroja, ki ga je vodil Friderik Viljem Pruski na območju Prusije. Po njegovem mnenju je Friderikov uspeh temeljil v glavnem na združitvi financ in uprave v en sam organ, ter na dejstvu, da lahko samo siti in dobro plačani ljudje postanejo učinkoviti vojaki. Haugwitz je prepričal Marijo Terezijo, da so bile reforme, ki jih je izvajal pruski kralj, dobre in učinkovite. Najbolj potrebne reforme so bile prav na vojaškem področju, saj je Avstrija potrebovala za obrambo državno vojsko, ki bi bila takoj pripravljena na boj in obrambo države (Floyd 1988: 95–99).

Marija Terezija je uvajala reforme na področju šolstva, cerkve, kmetijstva, sodstva, vojske in javne uprave. V svojem delu bom izpostavila tri vrste reform, ki so bodisi posredno bodisi neposredno vplivale na ustroj tedanje vojaške organizacije.

4.2.1 Davčne in upravne reforme

Prve reforme, ki se jih je lotila Marija Terezija s svojimi svetovalci, so bile reforme na področju davkov in notranje uprave. Izhodišče vseh nadaljnjih, k povečanju davčne in vojaške moči usmerjenih reformnih prizadevanj je bila nova upravna organizacija, ki jo je Marija Terezija začela izvajati še pred koncem avstrijske nasledstvene vojne. Z njo je različne dvorne urade združila v najvišji enotni urad *Directorium in publicis et cameralibus*. Po deželah je ustanovila podrejene državne vlade, ki so se sprva imenovala reprezentance in komore, kasneje pa deželna glavarstva ali gubernije. Gubernije so bile širše upravne enote v avstrijskih dednih deželah. Znotraj vsake posamezne dežele pa je kot najnižja instanca delovalo še okrožje (kresije), ki je imelo nalogo nadzora nad zemljiškimi gospodstvi in mestno upravo (Ferri 2010, 99–103).

Z upravnimi reformami, ki so zemljiškim gospodom odvzele opravljanja javnopravnih funkcij, je država v kratkem času vzpostavila nadzor nad davki. Za pridobitev denarja, ki bi državo rešil iz dolgov, so začeli s povečevanjem davka. Povečanje davka je pomenilo dodaten denar v vojaško blagajno, s čimer bi lahko zadovoljila potrebe vojske. Vojska je bila bistvo takrat zelo nestabilne države. Za obrambo svojih ozemelj je potrebovala močno in dobro usposobljeno in opremljeno vojsko. Ukazala je natančno izmeriti vsa posestva in na podlagi velikosti posestva predpisati davek. Davčni sistem Marije Terezije temelji na vrednosti vsake nepremičnine, zemlje in individualnih dohodkov, ki jo določijo ekspertne komisije z razvejanim ter zelo strogo nadzorovanim popisnim in katastrskim sistemom. Plačevanja davkov pa naj ne bi bil oproščen noben sloj prebivalstva. S tem je prišlo do podpisa zakona, da mora davke plačevati tudi duhovščina in privilegirani sloj, ki so bili do tedaj tega oproščeni. Ker je privilegirani sloj štel kar 10 odstotkov tedanjega prebivalstva, je to pomenilo visok znesek denarja za državno blagajno (Ferri 2010, 105–110).

Davke so med gospodstva razdeljevali kresijski uradniki, delitev davka med podložnike na gospodstvu pa so nadzorovali tudi vojaki. V letih 1748–1757 izvedena davčna izboljšava, ki je z uvedbo terezijanskega katastra in natančnim popisom bremen obdavčila vse posesti in je znatno povečala državne prihodke od neposrednih davkov. K povečanju državnih prihodkov pa so prispevali tisti reformni ukrepi, ki so z izboljšanjem položaja podložnika nasproti zemljiškemu gospodu okrepili njegovo davčno sposobnost in producentsko vlogo. Davčna

reforma je bila tako neposredno povezana s pridobivanjem denarja za vojaško blagajno (Tapié 1991, 53).

4.2.2. Vojaške reforme

Nesposobnost avstrijske vojske v nasledstveni vojni je Marijo Terezijo spodbudila k obsežnim spremembam vojaške službe. Začetno prepričanje za vzpostavitev reform je bilo, da vojska ne bi smela imeti manj kot 108 tisoč vojakov, katerih vzdrževanje bi lahko pokrili s pridobivanjem denarja iz novih davčnih in upravnih reform. Sprva je v celotni deželi prihajalo do odpora proti vojaškim reformam. Proti plačilu so vojaški zdravniki zdrave posameznike razglašali za nezmožne vojaškega služenja. Veliko je bilo tudi primerov, ko so se mladi sami pohabljali, da niso bili zmožni služenja v vojni. V dokumentih, ki jih je Marija Terezija kasneje podrobno preučila, je ugotovila, da je na tisoče mladeničev v tedanjem času trpelo za »potrtošjo«. To pa je bil razlog, zahvaljujoč kateremu se je bilo v času vladanj njenega očeta možno izogniti služenju vojaškega roka. Vse to Marijo Terezijo močno razjezi. Še trdneje se odloči, da je vojaške reforme treba sprožiti takoj. Postala je simbol stroge discipline, dejansko pa je bila izredno surova in nečloveška glede kazni za najmanjše disciplinske prekrške (Floyd 1988, 62–64).

Marija Terezija svojim pomočnikom naroči, naj izdelajo nove priročnike vaj in taktik, enakih za vse vojske. Da bi zagotovila dobro pripravljene in usposobljene častnike, spodbudi ustanovitev vojaških akademij. Najprej ustanovi akademijo ladijskega inženiringa. V Wiener Neustadtu, mestecu v spodnji Avstriji, kjer se je leta 1459 rodil cesar Maksimiljan I., osebno slavnostno odpre vojaško akademijo. Njen namen je bil izobraževanje pehotnih in konjeniških častnikov, vse do reform sredi 19. stoletja pa je vpisovala 100 enajst- ali dvanajstletnikov letno. Šolanje je nato trajalo sedem ali osem let in uspešni gojenci so ga končali s častniškim nazivom. Ustanova se je nahajala v srednjeveškem gradu. Nekoliko kasneje odstopi jezuitom palačo Favoritinje, da bi bila ustanovljena akademija za usposabljanje državnih uradnikov, ki jo bo imenovala Theresianum. Tam so poleg tradicionalnih predmetov poučevali tudi tuje jezike, matematiko, moderno zgodovino, vojaško ter civilno vzgojo. V sklop za državo sicer pomembnih reform sodi vojaška reforma: uvedba novega načina novačenja nabornikov (rekrutiranja novih vojakov, in sicer tako, da je prišel na 150 hiš po en vojak) in leta 1771 je bila uzakonjena splošna vojaška obveznost. Nekaj prej, leta 1754, je bilo izvedeno tudi prvo štetje prebivalstva in leta 1770 se uvedejo hišne številke. Vrhunec vojaških reform doseže s

spremembami uvedbe obveznega služenja vojske, ki je bilo v začetku celo dosmrtno. Kasneje služenje vojaškega roka znižajo na dobo sedmih let. Največkrat so na nabor poklicali le nižje sloje v mestih in na kmetih. Za vojaške potrebe so izdelali kartografsko izmero in izredno natančne ter podatkovno bogate zemljevide tedanjega habsburškega ozemlja (4685 kart), ki pa so ostale največja vojaška tajnost (Ferri 2010, 127–132).

V svoje finance, ki so bile temelj vojaškega sistema, je uvedla red in gospodarnost, ki je njeni predhodniki niso poznali. Pod njenim pokroviteljstvom pa je vojska pridobila takšno stopnjo popolnosti, kakršne ni dosegel še nihče od njenih predhodnikov. »Ženske ja uresničila načrt, vreden velikega moškega« (Baier 2005, 216).

4.2.3. Sodne reforme

Sodstvo je spremembe doživljalo na vseh področjih zakonodaje (kazensko, civilno, gospodarsko pravo ...). Marija Terezija je kot prvo zahtevala, da se v sodstvo uvede hitrejši in nepristranski sistem. Sodstvo se reorganizira z uvedbo višjega sodišča. Obstaja samo še en zakon, in sicer dunajski. Ljudstvo mora vedeti, da je vrhovna oblast v rokah krone in ne več v rokah vaških veleposestnikov. Cesarica da nalogo pripraviti civilni in kazenski kodeks. Oblast se deli na politično in sodno. Okrožja so postala ob upravnih tudi sodno-upravna območja, nova okrožna sodišča pa so vnesla mnogo več pravnega reda kot doslej. Poenotili in objavili so zakone, ukinili mučenje in težka zasliševanja ter odpravili čarovniške procese. Vseeno pa so bile sodne reforme povezane z vojaškim poklicem. Vojakom je bilo sojeno na posebnih sodiščih. Kazni za prekrške so bile izredno stroge. Prav zato se je večina vojakov tedanjega časa natančno držala navodil nadrejenih. V nasprotnem in najslabšem primeru je sledila inkvizicija (Tapié 1991, 61–65).

Marija Terezija je vojaško področje zaznamovala z reformami, ki so bile v tedanjem času nujno potrebne za ohranitev tedanje Habsburške monarhije. Številčna, dobro organizirana in disciplinirana vojska je pomenila ključ do obrambe države in možnosti njenega nadaljnega razvoja.

4.3. Florence Nightingale

Florence Nightingale se je rodila v premožni angleški družini 12. maja leta 1820. Florence je živila v obdobju, ko se je med bogatimi in revnimi širil globok prepad. Za razliko od mnogih premožnih ljudi svojega časa pa ni zatiskala oči pred stisko revežev. V času poletnega bivanja na Nightingalovih podeželskih posestvih je obiskovala uboge ter jim nosila hrano in denar. Čeprav je njena družina od nje pričakovala, da se bogato poroči, so bile njene želje povsem drugačne (Brown 1995, 25).

Pri svojih triindvajsetih letih je v svoj dnevnik zapisala naslednje: » Moj duh je popolnoma prevzet od misli o človeškem trpljenju... Le s težavo lahko vidim še kaj drugega. Ljudi, ki jih srečujem, pestijo skrbi, revščina ali bolezni.« (Brown 1995, 13).

Pri svojih štiriindvajsetih letih, torej leta 1844, je odkrila svoje življenjsko poslanstvo. Začela je delati v bolnišnicah. Danes bi se to zdel razumen in hvalevreden cilj, tedaj pa je bilo to nekaj popolnoma nemogočega. Bolnišnice so bile v takratnih časih v precej slabem stanju. Bolnikov je bilo po navadi kar za polovico več, kot je bilo postelj. Pomen higijene je bil še skoraj neznan. Dodatne težave so bolnišnicam povzročale vlaga, plesni in umazanija (Smith 1982, 34).

Običajno je bila na oddelku samo ena bolničarka, ki je pometala, brisala prah, kurila ogenj, čistila pepel in prinašala premog. Delala je od šestih zjutraj do šestih zvečer in ni imela pravice do rednega dopusta. Šele ko je končala drugo delo je lahko poskrbela za bolnike. Tisti, ki so zmogli dati bolničarki napitnino, so bili seveda na vrsti prej kot tisti, ki so bili za to prerevni... (Smith 1982, 213).

Leta 1845 je Florence začela proučevati poročila iz bolnišnic – vse, kar kje lahko dobila v roke o tem, kako so bolnišnice organizirane in kaj bi bilo potrebno, da bi se razmere v njih izboljšale. Vse to je skrbno skrivala pred svojimi starši. Leta 1847 je zaradi pritiskov staršev doživela živčni zlom. Po selitvi v Nemčijo je obiskovala bolnišnice, vojaške ambulante in ubožnice. Opazovala je operacije ter hodila z zdravniki po oddelkih in jih opazovala, ko so pregledovali bolnike z različnimi boleznimi. Razposlala je vprašalnike francoskim, nemškim in angleškim bolnišnicam ter primerjala njihove odgovore in si tako delala izsledke. Znanje, ki si ga je pridobila v teh letih študija ji je omogočali, da je začela delati kot bolničarka (Brown 1995, 35).

Leta 1853 je sprejela mesto predstojnice na Zavodu za nego bolnih dam v Londonu. Zaposlili so jo z namenom, da bi ustanovo popolnoma preuredila. Med njenimi novitetami so se pojavili napeljava vroče vode v vsa nadstropja, vgraditev dvigal za prevoz hrane po nadstropjih, vgraditev sistema zvoncev v vsako bolniško sobo. Za tisti čas so to bili izjemni dosežki na področju zdravstva in zdravstvene nege. Začela je s poglobljenim raziskovanjem napak v angleškem bolnišničnem sistemu ter svoja dognanja zapisovala v odmevni razpravi (Balby 1997, 25).

Svoje zdravstvene izkušnje in znanje je na vojaškem področju prvič izkusila v obdobju krimskih vojn. V tistem času je vsa Anglija brala o zmagoslavju britanske vojske na Krimu. Britanci so se borili skupaj s Francozi, da bi podprli svoje zaveznike Turke v vojni proti Rusiji. Prav v tem času je pod vodstvom Florence Nightingale prišlo do obsežnih reform v vojaški organizaciji ter vodenju bolnišnic. V zgodovino se je vpisala kot "Gospa s svetilko"; bolničarka med ranjenimi vojaki v krimski vojni. Na poziv iz pisma Florencinega prijatelja Sidneya Herberta je Florence sprejela delo in bila imenovana za predstojnico ženskega bolničarskega osebja angleških splošnih bolnišnic v Turčiji. Primerne bolničarke je bilo tedaj težko najti, toda nekako ji je le bilo uspelo zbrati ekipo osemintridesetih žena. Nekatere so bile poklicne bolničarke, druge redovnice, med njimi je bilo pet najbolj usposobljenih sester iz rimokatoliškega samostana (Dossey 2009, 234).

Petega novembra 1854 je Florence začela svoje delo v vojaški bolnišnici v Scutariju, mestu ob obali Črnega morja. V bolnišnici sta vladala kaos in beda. Goli hodniki so vodili na umazane oddelke. Ranjenci so ležali le za čevelj oddaljeni drug od drugega. Bolnišnica je bila idealno gojišče za nalezljive bolezni in mrčes. Vse medicinsko osebje je bilo stalno pod vojaškim nadzorom. Za vsako malenkost je bila potrebna dovolilnica, ki sta jo morala podpisati kar dva zdravnika. Dragocena zdravila so se izgubila ali izginila, ker formularji niso bili prav izpolnjeni ali ker nihče ni hotel prevzeti odgovornosti, da bi jih izdal. V vojaški bolnišnici ni bilo ničesar. Ni bilo operacijskih miz, sanitetnega materiala, ne pohištva. Primanjkovalo je sveč in svetilk. Bolničarke pri zdravnikih niso bile najbolj zaželeni. Njihova naloga je bila oskrba najbolj ranjenih vojakov, ki so jih pripeljali v bolnišnico. Obvezovale so jih s kosi platna, delale obveze in opornice, blazine inčasne bolniške srajce (Brown 1995, 45).

30. novembra leta 1854 se je bolnišnična administracija sesula. Takrat je Florence prevzela vodstvo. Uredila je natančne sezname stvari, ki so jih nujno potrebovali, vodila je zalogo

materiala in skrbela za osnovno čistočo. Poskrbela je za izgradnjo dodatnega dela bolnišnice, kamor so nameščali ranjence. Florence kljub naporom, tudi do dvajset ur trajajočem delovniku, pripravi osnutek predlogov za izboljšanje vojaške oskrbe in zdravstvene službe. Zaradi pozitivnih znakov dela Florence Nightinghale so novembra leta 1855 odprli Nightinghalov sklad in ustanovili šolo za usposabljanje bolničark. Vojaki so morali v sklad odstopiti eno dnevno plačo. Enote so v enem letu prispevale skoraj 9.000 funtov (200.000 evrov v današnji vrednosti) (Small 1998, 13).

16. marca 1856 je vlada njenega veličanstva imenovala gospodično Nightinghale za generalno predstojnico ženskega sanitetnega osebja vojaških bolnišnic v Britanski armadi. Julija 1856 je bilo njeno delo v Turčiji končano. Še zadnji bolnik je zapustil vojaško bolnišnico. Florence je takrat odšla v Francijo. Krimska vojna je Florence razkrila celo vrsto stvari. Bila je prepričana, da je potrebno bolničarskemu poklicu povečati ugled in postaviti standarde, po katerih bi se lahko ravnali vsi, ki bi ta poklic opravljali ali o njem odločali. Odločila se je tudi za korenito spremembo vojaških bolnišnic in ubožnic. Pomoč pri spremembah sta ji ponudila kraljica Viktorija in princ Albert. Delala naj bi na vojnem ministrstvu. Problem se je pojavil že pri tem, da ni mogla postati pomembna politična osebnost, ker je bila ženskega spola. Zato je svoje delo opravljala v senci nekaterih vodilnih mož svojega časa (Small 1998, 15-17).

Leta 1857 je prvič zasedala komisija, ki naj bi proučila stanje vojaške sanitetne službe. Šest mesecev je Florence potrebovala, da je dokončala tisoč strani dolgo zaupno poročilo, ki je kasneje nosilo naslov "*Zapisi o dejavnikih, ki vplivajo na zdravje, učinkovitost in upravljanje bolnišnic v britanski vojski*". Morala je dokazati, da vojaki umirajo zaradi nevdržnih življenjskih razmer. Pregledala je na ducate bolnišnic in vojašnic in jih razkrila kot vlažne, umazane in neprezračene, z neurejeno kanalizacijo in okuženo vodo. Tudi hrana, ki so jo vojaki dobivali je bila slaba. Zbrala je podatke, ki so dokazovali, da je bila smrtnost mladih vojakov v mirnem času dvakrat tolikšna kot med civilnim prebivalstvom. Čeprav je vojska sprejemala le najkrepkejše mlade fante, pa jih je vsako leto umrlo okoli 1500 zaradi malomarnosti, slabe hrane in bolezni. Florence ni dosegla popolne zmage, vendar pa je le prišlo do sprememb. Obnovili so nekaj bolnišnic in prepolovili stopnjo umrljivosti mladih vojakov. Leta 1859 je objavila knjigo z naslovom "*Zapisi o bolnišnicah*". V njej je razložila, zakaj se ljudje bojijo priti v bolnišnico in kaj bi se dalo glede tega storiti. Za tisti čas je postavila revolucionarno teorijo, da bi se že z izboljšanjem gradnje in osnovnega tehničnega vzdrževanja smrtnost v bolnišnicah lahko zelo zmanjšala. Več oken, boljše zračenje,

prostornejše sobe, urejena kanalizacija ter redno in temeljito čiščenje. S tem je postala izvedenka za gradnjo bolnišnic. Ne samo v Angliji, ampak povsod po svetu so preurejali bolnišnice v skladu z njenimi navodili. Napisala je pravila glede učinkovitega čiščenja perila, sistema ohranjanja tople vode, razdalje med bolniškimi posteljami ... (Gillian 2005, 65–78).

1860 leta je ustanovila prvo šolo za usposabljanje bolniških sester. Vsako kandidatko je skrbno izbrala, tudi na podlagi priporočil. Opremila jih je z uniformami. Njena šola je kmalu postala slavna po vsem svetu. Iz nje so izhajale najbolj šolane bolničarke, ki so odhajale na večje bojne fronte po vsem svetu. Florence je veljala za eno najvplivnejših osebnosti v vsej Angliji. V vsem tem času se je zavzemala za izboljšanje življenjskih razmer vojakov, za ustrežnejšo gradnjo bolnišnic ter za usposabljanje bolniških sester. Izpeljala je reforme, ki so v dobršni meri spremenile svet – brez uradnega položaja in armade pisarniških delavcev (Brown 1995, 60).

Ne glede na svoje slabo zdravstveno stanje in izčrpanost zaradi nenehnega dela se je Florence začela ukvarjati še z problemi, ki so pestili Indijo, v tedanjem času velik del Britanskega imperija. Angažirala se je na področju reorganizacije bolnišnic, sodelovala je pri pripravi novega zakona o pomoči revežem, posvečala se je razvoju porodničarstva in usposabljanju bolniških sester. Njene delovne obremenitve so bile ogromne, njen ugled in prepoznavnost pa iz leta v leto večji. Leta 1865 je začela z reformami ubožnic. S pomočjo Florence Nightinghale je v vojaškem zdravstvu prišlo do korenitih sprememb. Uvedba kloroforma, etra, antiseptikov in drugih odkritij so privedla do izboljšanja zdravstva in manjše stopnje umrljivosti vojakov na bojiščih. Leta 1907 je bila odlikovana z redom zaslug – bilo je prvič da je bilo to odlikovanje podeljeno ženski. Trinajstega avgusta leta 1910 je Florence Nightinghale umrla v spanju na svojem domu v Embleyu (Dossey 2009, 65).

4.4 Marguerite - Gertrude Zelle - Mata Hari

Pravo ime Mata Hari je bilo Marguerite - Gertrude. Rodila se je 7. avgusta 1876 v Leewardenu, majhnem nizozemskem mestu. Odraščala je v premožni družini. Marguerite - Gertrude je preživljala brezskrbno otroštvo pod zaščito svojega stremuškega očeta, bila je razvajena, bogastva, ki ji ga je pričaral oče, ni bilo nikoli dovolj. Pogosto se je zapletala v majhne škandalčke, njen življenjski moto je bil, da mora biti vedno in povsod izvirna (Rodošek 1995, 23).

Po smrti svoje mame pri štirinajstih letih je bila poslana v internat. Pripravljena je bila narediti še tako veliko neumnost, samo da bi se rešila "jetnišnice". Poročila se je z oficirjem Rudolfom Mac Leodom. Leta 1901 se ja Marguerite-Gertrude ločila od svojega nasilnega moža. Zatekla se je k teti v ZDA, kamor je odpeljala tudi svojo mlajšo hčer Juano Liso. V tistem času se je je prijel vzdevek Mata Hari, kar v malajskem jeziku pomeni »oko dneva ali sonce« (Coulson 2004, 54).

Oktober 1903 je Marguerite - Gertrude za vedno izginila. Mata Hari si je popolnoma izmislila in spremenila svojo življenjsko zgodbo. Kot namišljene podatke si je izmislila, da se je rodila na jugu Indije. Pri oblikovanju nove osebnosti so ji bile v veliko pomoč izkušnje, ki jih je pridobila z nekajletnim bivanjem v Indoneziji. Mata Hari je bila z denarjem zelo na tesnem, hkrati pa si je močno želela ponovno v Pariz. Vse to so opazili pri nemški obveščevalni službi, kjer so znali njeno finančno in osebno stisko izkoristiti sebi v prid. Želeli so, da bi v Parizu zanje zbirala informacije. Dobila je dvajset tisoč francoskih frankov in kemikalije za nevidno pisavo. Mata Hari je delo sprejela in postala vohunka. Šifra, pod katero je od sedaj podpisovala svoja sporočila, je bila H21 (Shipman 2008, 16).

Lepa plesalka je imela številne zveze z najvišjimi vojaškimi in političnimi osebnostmi. Ta znanstva pa so bila pri njenem novem poklicu izrednega pomena, saj je lahko združila prijetno s koristnim in neopaženo zbirala dragocene podatke za nemško vojaško vohunsko službo. Seveda pa se pri tem ni zavedala nevarnosti novega poklica. Ker je bila v vohunskem poklicu popolna začetnica, je bila zelo nepazljiva, zato so se zanjo kmalu začele zanimati tudi druge obveščevalne službe, ki so delovale v Madridu. V Madridu je bila nenehno pod nadzorom tajnih policistov. Angleški in francoski agenti so jo spremljali na vsakem koraku, kjer bi se utegnili srečati z nemškimi obveščevalci. Mata Hari so opazovali v njenem hotelu, na gledaliških odrih, v restavracijah. Vendar v Londonu niso imeli posebne trdnih dokazov, da bi

lepotica utegnila biti nemška vohunka. Njeni stiki z nemškimi agenti bi lahko bili tudi povsem naključni. Na agenciji Intelligence Serviceu v Franciji so imeli zbrane vse podatke in bili tako pripravljeni na njen morebitni prihod v Pariz, kjer bi ji lažje dokazali krivdo o vohunstvu (Coulson 2004, 62).

Mata Hari se je v Pariz vrnila 16. junija 1916. Odkar je prestopila francosko mejo, je agenti na uradu za zbiranje podatkov niso izpustili izpred oči. Mata Hari je med tem vzljubila delo vohunke in svoje delo že izvrstno opravljala. V veliki meri je lahko uporabila svoj šarm, lepoto, duhovitost in zapeljivost. Nastanila se je v francoskem hotelu, od koder je opravljala svoje delo vohunke. V svojem hotelu se je Mata Hari sestajala s številnimi ljudmi in prav tako se je vsem na očeh sestajala z najvišjimi častniki vseh armad. Francoski urad Deuxieme Bureau je vestno zbiral vse podatke o domnevni vohunki, a nikoli niso odkrili ničesar oprijemljivega. Na seznamu Mata Hari se je skozi leta nabralo več sto najvišjih poročnikov, oficirjev ali drugih pomembnih mož več državnih armad. Podatke je zbirala predvsem pri ljudeh, ki so bili blizu frontnih linij ali pri letalskih enotah. Srečevala se je predvsem z bivšimi oficirji, oziroma letalci bojnih enot. Mata Hari bi lahko preko teh podatkov Nemcem sporočila natančne podatke o tem, kje in kdaj bodo obveščevalci odskočili. Čeprav so francoskih obveščevalci vedeli, da je Mata Hari aktivna vohunka nemškega naroda niso mogli storiti ničesar. Svoje delo je opravljala tako natančno in pretkano, da za seboj ni puščala nobenih sledi ali obremenilnih dokazov, ki bi kazali na to, da vohuni. Zato so lahko le čakali, kdaj bo storila prvo napako (Rodošek 1995, 62–71).

Mata Hari je svoje delo izvrstno opravljala. Leta 1916 pa je ostala brez denarja. To je bila priložnost, katero je hotel izkoristiti vodja francoske obveščevalne službe Ladoux. Načrt ni bil preveč domisel, saj so ga uporabljale skoraj vse obveščevalne službe. Mata Hari je hotel ponuditi delo za francosko obveščevalno službo in tako od nje pridobiti priznanje o tem, da je vohunila za Nemce. Samozavestna Mata Hari je takrat ponovno presenetila. Sama je prosila za sprejem pri Ladouxu. Na njegovo presenečenje se je lepa plesalka sama ponudila za uslugo francoski obveščevalni službi za primerno denarno nadomestilo. Načrt, ki si ga je zamislila, je bil, da bi iz Francije preko Švice odpotovala v Nemčijo. Potrebovala je človeka, ki bi ji pomagal dobiti dovoljenje za vstop v nemški vrhovni štab v Stenayu (Coulson 2004, 73–76).

Mata Hari je bila prepričana, da bo potovanje potekalo po njenem načrtu, vendar so ji Francozi nastavili past. Sredi poti so jo preusmerili v Madrid, kjer naj bi jo lažje nadzorovali,

saj so imeli veliko francoskih agentov. Prav tako pa so bili v Španiji aktivni nemški obveščevalci. Nastanjenih so imeli kar 40 000 mož. Mata Hari je v Madrid prispela 11. decembra 1916. Stalno so jo spremljale francoske obveščevalne službe in skušale najti dokaze, da vohuni za Nemce. Mata Hari je svoje delo opravljala tako natančno in taktično, da je v enem letu pridobivala podatke, ki so jih potrebovale nemške obveščevalne službe, držala krinko pred Francozi, da je njihova uslužbenka, za nameček pa so jo v svoje vohunske mreže vabili še Rusi. Mata Hari je bila prepričana, da je svoje francoske kolege zvalila na led. Ni pa se zavedala, v kako nevarnem položaju se je znašla. Francozi so jo stalno nadzorovali in uresničevali svoj zastavljeni načrt, s katerim bi razkrili njene prave delodajalce (Shipman 2008, 79).

Nadzor nad Mata Hari je prevzela skupina, ki jo je vodil Don Pablo z ženo Rodo. Njegovo pravo ime je bilo Paul Collart. Mata Hari je v tistem času igrala dvojno igro. Novice, ki jih je izvedela, je preko vojaškega atašeja posredovala nemškim obveščevalnim službam. Svoje čare pa je uporabila za to, da je zapeljala mladega atašeja, ki ji je zaupal podatke, ki jih je kasneje posredovala francoski obveščevalni službi v Parizu. Tako se je vse skupaj vrtelo v začaranem krogu. Čeprav so imeli Francozi v rokah trdne dokaze o tem, da Mata Hari dela za nemške obveščevalne službe, nikoli niso mogli izdati ukaza za aretacijo, kajti v Madridu uradno ni smela delovati nobena obveščevalna služba (Shipman 2008, 86).

Leta 1917 je v Španiji začela razsajati španska gripa. Če je hotela oddati svoja pisma, je morala zapustiti hotel. Njen strah pred boleznijo pa je bil prevelik. Za oddajo njenih pisem je prosila hotelskega strežnika, ki pa je bil francoski agent pod krinko. Francoska obveščevalna služba je tako prestregla vsa njena pisma. V pismih na prvi pogled ni bilo ničesar nenavadnega. Pisala je svojim prijateljem in znancem o običajnih stvareh. Vendar so kasneje ugotovili, da se ravno iz odgovorov na preprosta vprašanja da marsikaj sklepati. Od tega, kje je regiment in kaj dela, ali se pripravljalo na premik, ali bodo dobili okrepitve in podobno (Cummins 2009, 36).

Končno je bila razrešena uganka, na kakšen način Mata Hari prihaja do podatkov in informacij, ki jih posreduje nemškim obveščevalnim službam. Povsem naključno so tudi odkrili, kdo so njeni sodelavci. To so bili mladi cestni berači, ki jim je Mata Hari tu in tam podarila pest kovancev v zameno za zmečkan listič papirja. Ugotoviti je bilo potrebno samo še, na kakšen način mladi potepuhi prihajajo do sporočil. Ko so nekega dne kot po navadi

francoske obveščevalne službe zasledovale Mata Hari, se je tu in tam ustavila pri fantiču, uličnem beraču, kakršnih je bilo polno po vsem Madridu. Ko mu je Mata Hari podarila kovanec, ji je mladi potepuh ponudil košček papirja. Mata Hari je brez besed odšla v svoj hotel, vendar se je čez čas vrnila mimo istega dečka in predenj spustila pismo. Francoski obveščevalci so zasledovali berača, da bi ugotovili, komu je namenjeno pismo. Tako so razkrili tri nemške vohune, ki so se preoblečeni v menihe skrivali v neki podeželski hiši (Rodošek 1995, 72).

28. decembra 1916 so v Parizu prestregli dve nemški sporočili, ki sta se nanašali na Mata Hari in sta vsaj formalno potrjevali sum, da je nekdanja plesalka v resnici sovražna vohunka. Sporočili sta napovedali skorajšnji prihod agenta H21 v Pariz in ukaz, da se mu nakažejo denarna sredstva. Proti domnevni nemški vojaški vohunki je bila sprožena preiskava. Nemci so bili prepričani, da je Mata Hari dvojna vohunka, ki dela tako za francoske kot nemške obveščevalne službe. Prav zaradi tega so ji očitali izdajo. S svojo taktično igro ji je uspelo preslepiti tako nemške kot francoske obveščevalce, prav preko posredovanja pomembnih sporočil, ki jih je pridobivala od svojih ljubimcev v vrstah francoskih in nemških oficirjev (Rodošek 1995, 73–77).

10. februarja 1917 je francoski minister za vojsko izdal ukaz, ki se je glasil: proces pred vojaškim sodiščem. V obtožnici je bilo poudarjeno, da je von Kalleju – takratnemu nemškemu obveščevalcu in atašeju, posredovala številne tajne podatke diplomatske in vojaške narave, ki jih je pošiljal vrhovnemu štabu v Berlin. Za izvedbo celotnega administrativnega postopka je bilo potrebnih osemindvajset ur. Mata Hari je bila pred vojaškim sodiščem obtožena vohunstva, sodelovanja in zvez s sovražnikom z namenom, da mu pomaga pri njegovih načrtih. Prepeljana je bila v zapor v Saint- Lazare v Parizu, kjer je bilo v sedemnajstih celicah zapora prostora za 447 obsojenk. Dodelili so jo v temnico. Zaradi pomanjkanja trdnih dokazov se je zaslišanje še vedno nadaljevalo. Po dvojnemesečni preiskavi še vedno niso imeli priznanja Mate Hari, ki je vztrajala pri svoji nedolžnosti (Cummins 2009, 80).

Na dan sojenja je bila dvorana tretjega vojaškega sodišča nabito polna novinarjev in občudovalcev Mate Hari. Sodišču je predsedoval polkovnik francoske republikanske garde in šest sodnikov. Proces je kasneje potekal za zaprtimi vrati, kar za vohunske procese tedaj ni bilo nič nenavadnega. Ves čas sojenja se je Mata Hari zagovarjala kot nedolžna. Očitke, ki so

ji jih očitali francoski obveščevalci, pa je vedno obrnila v svojo korist. Kot glavni dokaz o tem, da je bila Mata Hari nemška vohunka, je bilo odkritje nevidnega črnila, ki so ga uporabljali nemški vohuni, in razkritje šifre H21, ki naj bi pripadala Mata Hari. Obtožnica je obsegala kar osem točk, v katerih je bila Mata Hari obtožena vohunjenja med leti 1915–1917. Bila je spoznana za krivo in obsojena na smrt (Shipman 2008, 90–92).

15. oktobra 1917 je ob 6.15 na poligonu Vincennes Mata Hari še zadnjič stopila pred občinstvo, ki je prisostvovalo njenemu zadnjemu dejanju. Pri vhodu v trdnjavo Vincennes je stražila četa vojakov. Kolono vozil, ki je spremljala vozilo, v katerem se je peljala Mata Hari, je pozdravila častna straža. Mata Hari je končno stopila pred eksekucijski vod, pred dvanajst izurjenih strelcev. Po ukazu za ogenj je odjeknilo dvanajst strelcev. Trenutek za tem je bila plesalka mrtva. Truplo so naložili na mrtvaški voz, vendar so ga samo navidezno pokopali. Skrivaj so ga odpeljali na fakulteto za medicino, kjer so ugotovili, da so od dvanajstih strelcev v telesu Mata Hari končali le trije. Še ena skrivnost več, ki bo ostala nerazrešena (Shipman 2008, 94–99).

Le dan po smrti Mata Hari se je med Francozi začel porajati dvom o krivdi plesalke. Malokdo si je upal trditi, kdo je bila v resnici Mata Hari. Je bila resnično vohunka? Vsekakor se je sodni proces zanjo začel ob nepravem času. Obstajajo tudi namigovanja, da je bila Mata Hari dejansko žrtvovana. V tistem času je začela padati morala med vojaki v rovih in vojašnicah in smrt sovražne vohunke naj bi bil nekakšen obliž na rane, ki so jih na vsakem koraku prizadejale vojne grozote. Edini trdni dokaz, ki bi dejansko pokazal na krivdo Mata Hari, bi bilo priznanje Nemcev o tem, da je delala za njihove obveščevalne službe, kar pa je pomenilo nekaj nedosegljivega, saj Nemci ne bi izdali svojih sodelavcev. Kakorkoli že, nikoli ne bo dokončno pojasnjeno, ali je bila Mata Hari resnično vohunka ali pa je bila žrtvovana. Odgovori na vsa ta vprašanja so pokopani skupaj z njo (Rodošek 1995, 132–134).

5 SKLEP

Skozi zgodovino so bile oborožene sile vedno bolj moška institucija. Vseeno pa ne gre zanemariti vpliva, ki so ga na oborožene sile pustile nekatere pomembne ženske osebnosti. Sodelovanje žensk v oboroženih silah se je spreminjalo skozi čas. Kot mejnik najštevilčnejšega sodelovanja žensk v oboroženih silah pa lahko štejemo obdobje prve in druge svetovne vojne, ko so ženske ne samo prijele za orožje, ampak delovale tudi na drugih področjih, ki so danes sestavni del oboroženih sil. Velik prispevek so tako prinesle na področje sanitete, zdravstva, administracije in uprave.

Ženske so od obdobja druge svetovne vojne naredile velik in pomemben korak na področju vključevanja v oborožene sile. Razlog, ki ga lahko pripišemo temu, je, da so si ženske stalno prizadevale, da bi delovale na področju oboroženih sil. Vendar vemo, da je spol v zgodovini igral veliko vlogo. Že zapostavljenost in diskriminacija ženskega spola sta kazali na to, da so se ženske na nekaterih področjih težko izkazale. Vseeno pa je to uspelo nekaterim znanim zgodovinskim ženskim osebnostim, ki sem jih analizirala v svojem diplomskem delu. Njihovi dosežki še danes odmevajo po celem svetu. Kot prvo lahko izpostavim bojevnicu Ivano Orleansko, ki je s svojim pogumom in neustrašnostjo dokazala, da se lahko tako ženska enakovredno bori z moškim spolom tudi na bojem polju. Na področju reform bi izpostavila legendarno cesarico, edino dedinjo Karla VI. Marijo Terezijo, ki je pri komaj triindvajsetih letih stopila na prestol Habsburžanov. Prisiljena je bila tudi z orožjem uveljavljati svojo legitimnost in braniti svoja ozemlja pred evropskimi osvajalci. Marija Terezija velja za eno najzanimivejših osebnosti evropske zgodovine. Bila je privlačna in pogumna ter ponosna ženska, ki je znala uskladiti ljubezen do družine z višjimi državnimi interesi. Njene reforme na področju oboroženih sil so še danes v veljavi.

Na področju sanitete in zdravstvene dejavnosti lahko izpostavim zavzeto britansko bolničarko Florence Nightingale, ki se je zavzeto borila za ranjene vojake. Prav preko njenega poguma in odločnosti je zdravstvo na vojaškem področju doživelo velike izboljšave. Preko prestrukturiranja in ustanavljanja vojaških bolnišnic, ustanovitve šol za bolničarke in ostalih dosežkov na področju higiene in sanitete se je v zgodovino zapisala kot odločna ženska, ki se je znala postaviti po robu marsikateremu moškemu, da je dosegla zastavljene cilje.

Vohunstvo naj bi bil poklic, ki bi ga lahko pripisali odločnim, drznim in brezobzirnim ljudem. Te lastnosti bi mnogi le stežka pripisali ženskam, za katere velja, da so neutrudne obrekljivke,

klepetulje, da so radovedne, in kakor hitro izbrskajo kakšno skrivnost, je ne morejo zadržati zase. Ženske so nezanesljive še posebej takrat, kadar so pod vplivom čustev. Taki predsodki so bili dolgo časa zakoreninjeni v nekaterih obveščevalnih službah. V primeru izvrstne vohunke Mata Hari pa lahko potrdimo ravno nasprotno. S svojim šarmom in briljantnim umom še danes buri duhove, kako ji je uspelo.

V sklepu svoje diplomske naloge lahko odgovorim na zastavljeno raziskovalno vprašanje. Ženske so v zgodovini s svojimi dosežki zaznamovale tako vojaško kot nevojaško področje. Res je, da se je od predhomerske dobe pa vse do druge svetovne vojne število žensk v oboroženih silah iz leta v leto povečevalo. Večina žensk je v oboroženih silah delovala na področju sanitete, administracije in uprave, kar spada pod naloge nevojaške narave. Vseeno pa ni zanemarljiv podatek, da so ženske že v času Aleksandra Makedonskega nadomeščale može v bojnih vrstah. Kot prva znana pomembna ženska osebnost, ki se je s svojimi pogumnimi dejanji izkazala tudi na bojnem polju, pa je bila Ivana Orleanska. Vse štiri ženske, ki sem jih analizirala, so se svojimi dosežki zapisale v zgodovino.

Vsem štirim ženskim osebnostim je bilo skupno to, da so zaznamovale zgodovino vojskovanja, vsaka od njih pa je bila dejavna na drugem področju. Ivana Orleanska je zaznamovala vojaški poklic, kot ena prvih bojevnic, ki so svoje znanje v veščinah bojevanja in moč pokazale na bojnem polju v bitki za osvoboditev Orleansa. Naslednja Marija Terezija, je s svojim delovanjem zaznamovala predvsem upravno in administrativno področje, saj je z reformami korenito spremenila tedanji sistem Habsburške monarhije. Florence Nightingale je največje rezultate dosegla na področju zdravstva in se v zgodovino vpisala kot prva vojaška bolničarka. Zadnja pa je Mata Hari. Zgodovina jo pomni po tem, da je svoje delo opravljala kot prva ženska vojaška vohunka. S svojo pretkanostjo, natančnostjo in znanjem je dokazala, da lahko tudi poklic vojaškega vohuna, ki je od nekdaj veljal za moški poklic, enako dobro opravlja tudi ženska.

Iz vsega tega lahko vidim, da je vsem štirim ženskim osebnostim skupno to, da je vsaka na svoj način zaznamovala zgodovino vojskovanja. Njihovi dosežki imajo še danes zgodovinski pomen, same ženske osebnosti pa so se v zgodovino zapisale kot legende. Vsaka od njih je delovala na svojem področju. Vsa ta področja pa so bila v neki meri del vojaškega poklica. Danes je del vojaškega poklica vojskovanje, zdravstvo, administracija in tudi obveščevalna dejavnost. Vse ti poklici sestavljajo mozaik vojaškega poklica.

V zgodovini so bile ženske v oboroženih silah številčneje na nevojaškem področju: največje število ženk, ki so delovale v okviru oboroženih sil, je bilo prav na področju zdravstva (medicinske sestre, bolničarke, negovalke in kirurginje). Ženske so skozi zgodovino dokazale, da lahko na številnih področjih enakovredno – če ne ponekod še bolje, opravljajo svoje delo.

6 LITERATURA

- Adanić, Stjepan in Siniša Tatalović. 1993. *Oružane snage novačenje in mobilizacija*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
- Balby, Monica- Eileen. 1997. *Florence Nightingale and the nursing legacy*. New York: Random House.
- Baier, Peter. 2005. *Spremenili so svet: revolucionarji, prenovitelji in velikani duha*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Brown, Pam. 1995. *Florence Nightingale: Zavzeta britanska borka, ki je utemeljila sodobno nego bolnikov*. Celje: Mohorjeva družba.
- Coulson, Major, Thomas. 2004. *Mata Hari: Courtesan and Spy*. LLC: Kessinger Publisher.
- Cummins, Joseph. 2009. *Slavna poglavja zgodovine. Znameniti dogodki, ki bi jih morali bolje poznati*. Radovljica: Založba Didakta.
- DeVries, Kelly. 1999. *Joan of Arc: a military leader*. USA: University of Michigan.
- Dossey, Montgomery, Barbara. 2009. *Florence Nightingale: Mystic, Visionary, Healer*. Chichago: F. A. Davis Company.
- Ferik, Gorazd. 2002. *Znanstveno-tehnološki napredek in vloga žensk v oboroženih silah prihodnosti*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ferri, Edgarda. 2010. *Marija Terezija: ženska na oblasti*. Ljubljana: Založba Kmečki glas.
- Floyd, Elizabeth in Geoffrey Hindley. 1988. *Kdo je ustvarjal zgodovino*. Ljubljana: Založba Delavska enotnost.
- Gasperini, Gianfranco. 1995. *Ženske in oborožene sile- sedanje stanje in obeti*. V *Zbornik študij Ženske in oborožene sile*, ur. Vinko Vegič, 129–138. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Center za strateške študije.

- Gillian, Gill. 2005. *Nightingales: The extraordinary Upbringing and Corious Life of Miss Florence Nightingale*. New York: Random House Trade Paperbacks.
- Hietanen, Aki. 1987. Woman in the military sistem. Historial Myths and Contemporary problems. V *Youth and conscription*, ur. Kimmo Kiljunen, 99-106. Lyvaskylassa: Gumerns Oy Nikrjapainossa.
- Jelušič, Ljubica. 1995. Ženske vojakinje- emancipacija ali muhavost. V *Zbornik študij Ženske in oborožene sile*, ur. Vinko Vegič, 5-16. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Center za strateške študije.
- --- in Mojca Pešec. 2002. *Seksizem v vojaški uniformi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kotnik, Igor. 1995. Nekateri vidiki vključevanja žensk v sodobne oborožene sile. V *Zbornik študij Ženske in oborožene sile*, ur. Vinko Vegič, 67–92. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Center za strateške študije.
- Kröning, Anke. 1981. *Ivana Orleanska: Osloboditeljica Orleansa*. Zagreb: Alfa.
- --- 1986. *Ivana Orleanska: pastirica s mačem*. Zagreb: Alfa.
- Lampret, Tjaša. 2006. Ujeta v dvojnosti: Ivana Orleanska kot ujetnica vojne in ženskega telesa. *Delta: revija za ženske študije in feministično teorijo* 12 (3-4): 77-94.
- Lucien, Tapié in Victor Klabus - Vital. 1991. *Marija Terezija: od baroka do razsvetljestva*. Ljubljana: Založba Obzorja.
- Menzel, Marianne. 1998. *Velike ženske v zgodovini: monarhinje in vladarice, umetnice, pesnice in pisateljice, svetnice, znanstvenice, ženske v politiki*. Radovljica: Založba Didakta.
- Pernoud, Regine, Marie-Veronique Clint in Adam Jerney du Quensnay. 1999. *Jaon of Arc: Her Story*. Paris: Palgrave Macmillian.

- Pešec, Mojca. 1995. Osebna izkušnja: ženska kot nadrejena vojakinja. V *Zbornik študij Ženske in oborožene sile*, ur. Vinko Vegič, 149–156. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Center za strateške študije.
- Poole, Josephine. 1998. *Ivana Orleanska*. Ljubljana: Založba Učila.
- Rodošek, Ljubica. 1995. *Mata Hari*. Ljubljana: Založba Karantanija.
- Shipman, Pat. 2008. *Femme Fatale: Love, Lies, and the Unknown Life of Mata Hari*. London: Harper Collins publisher.
- Small, Hugh. 1998. *Florence Nightingale: avenging angel*. Ney York: St. Martin's Press, Scholarly and Reference Division.
- Smith, Francis Barrymore. 1982. *Florence Nightingale: reputation and power*. London: Croom Helm.
- Tapié, Victor – Lucien. 1991. *Marija Terezija: od baroka do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- *Vojna enciklopedija* 1. 1970. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
- *Vojna enciklopedija* 9. 1975. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.